

Уопсай үөрэхтээһин бүлдьүөтнэй муниципальнай тэрилтэтэ
«А.Н. Явловскай аатынан Сылгы- Ытар уопсай үөрэхтээһинин орто оскуолата»

Хайысхата: Оскуола үөрэхтээһинэ
(школьное образование)

Тиэмэтэ: Авторскай үлэ
«6-7 саастаах оҕолорго дорҕоону,
буукубаны үөрэтии ньымата»

Үлэни толордо:
алын кылаас учуутала,
Сивцева Марина Борисовна.

Кири

Обо оскуолаба киирэригэр балачча билиилээх- көрүүлээх, толкуйдуур дьобурдаах, тыла-өһө-ыраас, хомой буолара ирдэнэр. Маңнайгы кылааска сахалыы грамотаба үөрэтии үөрэх дьылын устатыгар ытыллар. Биллэрин курдук бу үөрэтии үс кэмнээх: букубаар иннинээби кэм, букубаары барар кэм, букубаар кэннинээби кэм. Букубаартан сабалаан хас биирдии обо бодороһууттан сабалаан, биридимиэт аатын бөлөхтөөһүнүн, этии моделин туһунан өйдөбүлүн туһунан үөрэтэр. Аһабас, бүтэй дорбооннору арааран истэр, тыл дорбоонун ырытар, тыл сүһүөбүн кытта билсир, чуолкайдык саңарарга үлэлиир. Бу Федеральная государственная үөрэх стандартын ирдэбилинен Кронникова М.Ф. «Букубаар» 1 кылаас үөрэнэр кинигэбэ быһаарыллар.

Букубаар иннинээби кэмнэ илиини сурукка үөрэтии ытыллар. Онно оболор араас судургу элеменнэри, сурааһынын тутуһан, тэң арыттаах гына, ситимнээхтик суруйа үөрэнэллэр, тарбах, илии былчыңнарын сайыннарар араас эрчиллиилэри оңороллор. Саңа дорбоон өйдөбүлүн, сахалыы дорбоон арааһын билэр. Төрөөбүт тылын дорбооннорун, ордук чуолаан сахалыы ураты дорбооннору (уһун-кылгас аһабас уонна хоһуласпыт, сэргэстэспит, маарыннаһар бүтэй дорбооннору, дифтоннары, h, нь, мурун, 5 дорбооннору) арааран истэр, чуолкайдык, таба саңаран нуорматын тутуһар.

Маңнайгы кылааска букубаары үөрэтии программата 3 суол соругу быһаарар:

- үөрэнээччигэ төрөөбүт тыл туһунан билиини аан дойду туһунан научнай билии быстыспат сорботун быһыытынан иңэри, тыл үөрэбин сүрүн хайысхаларын кытта билиһиннэри, онно олобуран, обо билэр-көрөр, толкуйдуур кыабын сайыннары;
- үөрэнээччи дьону-сэргэни кытта төрөөбүт тылынан бодоруһар үөрүйэбин, саңа (тыл) култуурата киһи уопсай култууратын быстыспат сорбото буоларын туһунан өйдөбүлгэ тирэбирэн, саңа (тыл) араас көрүнэр (кэпсэтии, суруйуу, аабыы, өйтөн аабыы, о.д.а.) үөрэтэн, салгыы сайыннары;
- үөрэнээччигэ төрөөбүт тыл норуот ытык өйдөбүллэриттэн биирдэстэрэ буоларын быһыытынан ураты харыстабыллаах сыһыаны иңэри, хас биирдии киһи ийэ тылын сайыннарар иэстээбин өйдөтүү. Ол курдук дорбоону барыах ииннинэ истэр уонна тыһынар органнар үлэлэрин тупсарар эрчиллиилэр уонна оонньуулар обо саңарар органнар былчыңнарын сайыннарар ордук.

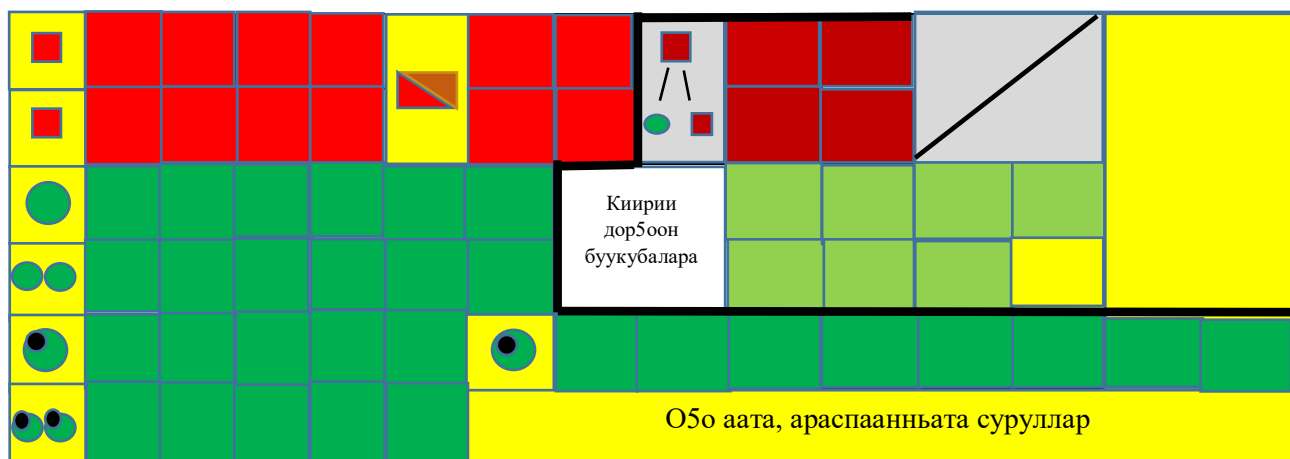
Мин алын кылаас учуутала буоламмын, оскуолаба саңа киирбит хас биирдии үөрэнээччигэ улахан болбомто уурабын. Сорох обо аабан киирэр, арыт соробо олох да буукубаны билбэт, үөрэх кыһатыгар мөлтөх көрүүлээх буолар. Ол курдук үөрэнээччилэри көбүлүүр, умсугутар, сонурбатар ньыманы булуу – бу хас биирдии учуутал сыала- соруга дии саныыбын. Үөрэнээччи төрөөбүт тылын умсугуйан, ылларан туран ис сүрэзиттэн үөрэтэрин, кини ситиһиитэ учуутал дьобуруттан, билиититтэн, ньыматыттан тутулуктаах. Билигин уруокка саңа технологияны туһаныы элбээбит. Ол курдук араас мультимедийнай, интэрэктиибинэй дуоскалары туһанабыт. Саңа технологияны туһанар үлэ көрүннэрэ обобо өйдөнөр буолуохтаахтар, саңа тиэмэни табыгастаахтык, чуолкайдык быһаарар буолуохтаахтар. Хас биирдии сирэй дьэрэкээн ойуута обо болбомтотун тардар, интэриэһин көбүтэр күүстээх.

Ол сыалтан маңнайгы кылааска киирэр оболорго буукубаны барар кэмнэригэр «Буукуба планшета» диэн уруок ахсын туттуллар дидактической матырыйаалы оңорбутум. Кини аатыгар «планшет» диэн тылы кыбытан обобо бастакы интэриэһи үөскэтэбин. Үөрэнээччи буукубаны үөрэтэр кэммиттэн сабалаан «Буукуба планшета» туттуллан киирэн барар. Планшет хас биирдии обобо паартатыгар баарын ситиһэбин. Учуутал эрдэ интерактивной дуоскаба Smart программаба планшет схематын эрдэ оңорон бэлэмниир.

Сыала- соруга:

- үөрэнээччи буукубаны өйдүүрүн туһугар, хас биирдии буукуба дорбоонун толору ырытыы;
- дорбоон ханнык буукубанан бэлиэтэнэрин өйдөөн, сурук үлэтин сайыннары;
- дорбоону арааран истэр, ырытар үлэни чинэтии;
- билэр тылын суолтатын чопчулаан, тыл саппааһын байыты.

«Буукуба планшета»

Саха дорбоонун болдьох бэлиэлэрэ:

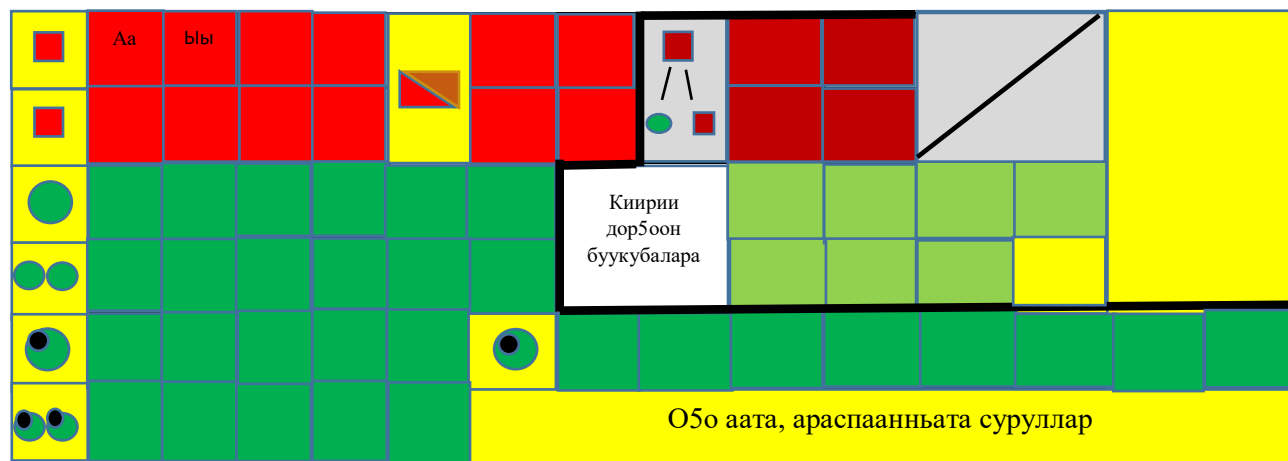
- кылгас аһаҕас дорбоон,	– бүтэй дорбоон,
- уһун аһаҕас дорбоон,	– ньиргиздээх бүтэй дорбоон,
- дьуптуон,	– хоһулаһар бүтэй дорбоон,
	- ньиргиздээх, хоһулаһар бүтэй дорбоон.

Манньык «планшеты» хас биирдии оҕоҕо оңорон бэриллэр. М.Ф. Кронникова үөрэх кинигэтигэр [а], [ы] аһаҕас дорбоон буукубатыттан сабалаан, хас биирдии дорбоону ырытан, этэн көрөн ырытыллыбытын кэнниттэн дьэ планшекка үлэ сабаланаар. Холобура, бастаан дорбооннору истэр, кылгас, уһун аһаҕас дорбооннору араарар, кылгас, уһун аһаҕас дорбооннор бэлиэлэрин кытта билсир. Түмүгэр оҕолор бэйэлэрэ толкуйдаан бу дорбоон буукубатын бу клеткаҕа суруйар эбиппит диэн өйдүөх тустаахтар. Тылы дорбоонунан ырытар үөрүйэхтэрэ сайдар. Бу «планшеттарын» дьизлэригэр барбыт буукубаларын хатылыылларыгар табыгастаах ньыма буолар.

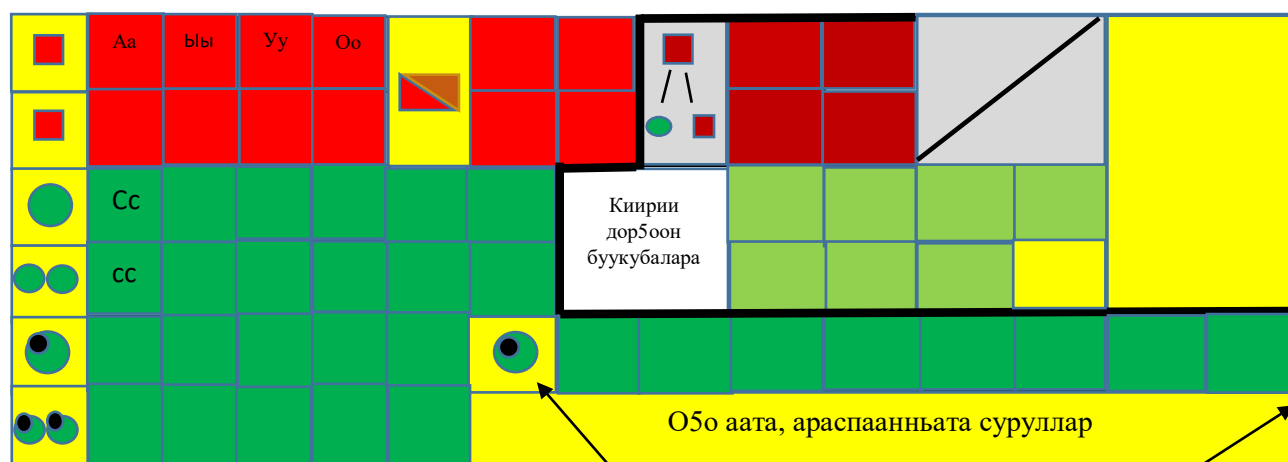
Сатаан туһаны нымата:

Букубаар уруогар [а] уонна [ы] дорбооннору үөрэтэн сабалыылларыгар хас биирдии оҕоҕо планшеты түңэттиллэр. Учуутал «планшетынан» хайдах үлэлири быһаарар. Үөрэнээчи «планшетка» билэр болдох бэлиэлэрин көрөн, тута өйдүүр. Уруок хаамытынан планшеттарын туттан киирэн бараллар.

Холобура: учуутал- [а] дорбоону этэрбитигэр салгын иннибэт, мэхэйи көрсүбэт. Ол аата кини ханнык дорбоонуй? Кинини кыһыл квадрат фишканан бэлиэтиибит. Планшетка ханан суруйарбытын быһаарабыт. [ы] дорбоону эмиэ ырытабыт уонна буукубатын планшетка суруйабыт. Ол аата [а], [ы] дорбооннор кыра уонна улахан буукубаларын үөһэ хаңас эрээккэ суруйабыт диэн этэллэр. Буукубаларын планшетка суруйалларыгар бэчээтинэй буукубаларын суруйаллар, онтон тэтэрээккэ суруллуутун суруйаллар. Бу суруйарыгар оҕо букуба бэчээтинэйэ уонна суруллуута маннык эбит диэн өйдүүр буолар.

Салбыы [у], [о] дорбооннорун баралларыгар эмиэ ырытан көрө- көрө, планшетка үлэлэрин салбыыллар. Түмүгэр учуутал бу аһаҕас дорбооннору тоҕо үөһэ эрээккэ суруйбуттарын туһулаһан, **кэлин** аһаҕас дорбооннор эбит диэн түмүктүүлэр. Ол аата кэлин аһаҕас дорбооннору үөһэ эрээккэ бииргэ суруйар эбиһит диэн учуутал үөрэнээчи өйүгэр хатыахтаах. Онтон аллараа эрээккэ **илин** аһаҕас дорбоон буукубатын суруйабыт.

Салбыы бүтэй [с] дорбоону үөрэтэллэригэр эмиэ истэн көрө- көрө ырытан баран ханнык дорбоонун быһааран клеткатын булларабыт. Холобура [с] дорбоон– ньиргирэ суох бүтэй дорбоон, хоһулаһар диэн болдох бэлиэлэргэ суруйабыт. Көстөрүн курдук оҕо көрөн, тутан- хабан толкуйдууругар табыгастаах. Ол курдук ырытан, быһааран, планшетка суруйан үгүс үлэни толорор.

Бу абыс клеткаларга ньиргирдээх, хоһуласпат бүтэй дорбооннору суруйабыт: **б, р, д, й, г, 5, һ, ды**

«Буукуба планшетын» хайдах оңоруохха сөбүй?

уһуна-30см

■	Аа	Ыы	Уу	Оо	▲	Ыа	Уо	□ / \	Яя	Юю	ь / Ъ			
■	Үү	Өө	Ии	Ээ	▲	Үө	Иэ	● □	Ее	Ёё	ь / Ъ			
●	Тт	Сс	Кк	Хх	Пп	Чч	Киири дорбоон буукубалара		Вв	Фф	Жж	Шш		
●●	тт	сс	кк	хх	пп	чч	Киири дорбоон буукубалара		Щщ	Зз	Цц			
●●	Лл	Мм	Нн	ң	Нь нь	●	Бб	Рр	Дд	й	Гг	5		Һһ
●●	лл	мм	нн	ңң	ннь	О5о аата, араспаанньата суруллар								

Туттуллар матырыяал: картон, өннөөх чараас кумаабы, кыптый, клей, скотч. Планшет туората-12см, уһуна- 30см. Хас биирдии квадрат 2см- нан араарыллар. Саха алпаабытын 40 буукубата барыта киириэхтээх.

Актуальноһа.

6-7 саастаах оболор араас буукубалардаах, сыыппыралардаах, уруһуйдардаах планшекка оонньууларын сөбүлүүллэр. Ол оонньуур планшекка маарыннатан «Буукуба планшета» диэни оңорон, оболорго интэриэһи үөскэтэбин. Буукубаларын суруйан, тарбахтарынан буукубаларын бйан этэн көрө- көрө хатылыыр үлэни толороллор.

Былырыын 2020-2021 үөрэх сылыгар аһаҕас уруокпар бу ньымабын көрдөрбүтүм. Оболор тута дорбоону ырыталлара, толкуйдууллара тута көстүбүтэ. Билигин «Буукуба планшетын» 1 кылаастарга Тарасова Розалия Николаевна туһанар. Бу үлэбин уһуяан иитээччилэрэ эмиэ туһаныхтарын сөп дии саныбын.

Нуучча букубаарыгар салбы планшет оңорбутум. Биллэрин курдук нуучча алпаабыта саха алпаабытыттан атын. Ол иһин ис тутула ураты буолар.

твёрдая основа										Непарные согласные			Всегда мягкие		Всегда твёрдые		
■	Аа	Оо	Уу	ыы	Ээ	Звонкие согл. звуки	Мм	Нн	Лл	Рр		Йй					
■	Ии	Яя	Ее	Ёё	Юю	Глухие согл. звуки	Хх				Щщ	Чч		Цц			
Фамилия, имя обучающегося										Парные согласные					ь		
							Глухие согл. звуки	Бб	Вв	Гг	Дд	Зз	ь	Жж	Шш		
							Глухие согл. звуки	Пп	Фф	Кк	Тт	Сс		ь			
										мягкая основа							

Түмүк

Буукубаны барытын үөрэтэн, билэн үөрэнээччи тылы чуолкайдык санарар, сүһүөххэ араарар, сүһүөх дорҕоонун арааран истэр, ырытар. Билэр тылын суолтатын чопчулуур, элбэх саңа тылы билэр. Тыл суолтатын билэр, учуутал соруудабынан тылы бэйэтэ толкуйдуур. Тылы схеманан онорор, дорҕоонунан наардыыр буолар. Таба суруйууга- уһун аһаҕас дорҕооннору, дифтону, хоһуласпыт, сэргэстэспит, маарыннаһар бүтэй дорҕооннору, саха тылыгар киири дорҕооннору таба суруйар сатабыла сайдар. Ол аата «Буукуба планшета» аңардас буукубаны эрэ буолбакка, үгүс үлэни толорторор, сыралаах үлэ үчүгэй түмүктээх буолар.

1кылааһы бүтэрэригэр үөрэнээччи маннык билиилэри баһылыахтаах:

1. Саха тылын дорҕооннорун уонна буукубаларын, киири дорҕооннорун уонна буукубаларын билии.
2. Аһаҕас, бүтэй, кылгас аһаҕас, уһун аһаҕас дорҕооннору, дифтоннары уонна сэргэстэспит, хоһуласпыт бүтэй дорҕооннору билии.
3. Тылы сатаан дорҕоонунан ырытыы.
4. Кылгас, уһун а/д, дифтонг, б/д буукубатын, й дорҕоон а/д кытта ситимин бэлиэтиир буукубаны, сымнатар, араарар бэлиэни үөрэтии.
5. Буукуба бэчээтинэйин уонна суруллуутун араарыы. Маарыннаһар буукубалары тэңнээн көрүү. Суруйарга үөрэнии.
6. Буукуба элеменнэрин ситимнииргэ үөрэнии.
7. Ааҕарга үөрэнии. Дорҕоон арааһын, өйдөбүллэрин арааран билии.

Туһаныллыбыт литература:

1. Федеральной государственной үөрэх стандартын ирдэбилинэн Кронникова М.Ф. «Букубаар» 1 кылаас үөрэнэр кинигэтин үөрэбин бырагарааммата.
2. Саха тылын үөрэтиигэ көмө табылыссалар. 2020с